

Як перше мотто дав Семчук своїм „Фанфарам“ з Ніцше:
„Feuer bin ich sicherlich“.

А про своє серце каже:

„Воно
моє серце
кладка у вічність,
спомин в (!) безмертність,
тайни відвічної відгомін мрійний,
тоскно (!), безнадійний, стрійний“.

Ну, хто таке серце має, той може й не оглядатися на задні колеса, може писати й граматичні небилиці, як „спомин в безсмертність“, і логічні небилиці про свого серця „відгомін тоскно (русицизм) безнадійний“, але далі фанфари крикливо проповідують невгнуту віру й надію...

В стилі Семчука могли би ми це скритикувати:

От тобі „автомобілево“ і „аеропляново“ і „радієво“ (а може „радійно“?) — в поезії!

Це зрештою загальна хиба нової генерації поетів, що прийшли до свідомости в ері самоходів і аероплянів: їм здається, що так, як коня заступив самохід, також темпо поетичного тронення можна зробити „автомобілевим“... Давніше поет нераз „варив“ у собі якусь більшу поезію цілими роками, а одну строфу й цілими тижнями, шукаючи відповідного образу, укладу, дикції... творив кілька варіантів, аж нарешті один задоволив його. І це було, як годиться, бо хоч і є талант, то талант не є талантом у кожній годині, ані в кожнім своїм відрусі, але мусить змагатися, шукати — як ті, що шукають перел по березі моря.

А „автомобілева генерація поетів сипле, як з рукава — все, що її, це гарне й найгарніше, бо найновіше, бо модне — остання фаза в розвою поезії... Ба, але ж ця мода вбога і тандитна, а твори тих молодих бувають непередумані, що аж жах. Замість поетичного малювання вони дають крикливі слова, або чудернацькі, або химерно дібрані (обовязково прислівники), що мають служити гей фетиш.

Зразок з „Фанфар“:

Заклич! А підемо до бою.
Підемо розвило, розсяйно,
підемо весняно, розмайно
і громовладно,
акордно, складно
з Тобою“.

Кажіть, що хочете, а на мене це ділає як „гохштаплерство“ в поезії.

Надто дешева вишуканість!

Г. Костельник.

Др. Адриян Коштыянскій. *Історія Русн. Часть II: Московска і Литовско-Польска Доба (Велика і Мала Русь до часів Б. Хмельницького)* Изданіе О-ва им. М. Качковскаго во Львовѣ Народная Библиотека, Ч. 509—514. Львів, 1932. Стор. 352. 12°

Хоч книжка ця має передусім характер шкільного підручника, а далі є книжкою для самоосвіти, вона збудила велике зацікавлення й серед працівників науки. З приводу першої частини цієї книжки появилися рецензії не тільки в укр. журналі (м-ра Ісаїва в „Дзвонах“, Т. Коструби — в „ЛНВ“), але і в західних часописах (див. нпр. рецензію американського вченого И. Леді [Ledit], доброго знавця словянської історії в „Orientalia Christiana“, 1932, XXVI, -2, N. 76, с. 173-174). Книжка ця справді цікава й заслуговує на уважний критичний розгляд.

Автор цієї книжки, оскільки знаємо, один з найкращих і найбільш досвідчених львівських істориків-педагогів. Педагогічний досвід автора відбивається і в книжці, написаній приступно, зрозуміло й цікаво для учеників (хоч місцями помітно певну невизначеність і нестислість в характеристиці державного й суспільного устрою і т. п.). З погляду шкільної методики історії вона в багатьох відношеннях значно перевищує всі наші підручники української історії, зокрема досить поширений, але з погляду методичного невдалий підручник І. Крип'якевича. Взагалі, ця книжка без сумніву, була б найліпшим у нас шкільним підручником української (й заразом всієї сх.-словянської) історії, якби не було в ній трьох вельми негативних рис.

Перша й найбільш разяча з них це її жахлива мова — москвофільський жаргон із безліччю польонізмів та ніколи нечуваних у Галичині москалізмів. Особливо разять у книжці численні польонізми. Зазначимо до речі, що перша частина „Історії Русі“ написана помітно ліпшою мовою, ніж друга: очевидно, автор пишучи цю другу частину, спішився й не виправив; бо годі інакше зрозуміти численні польонізми. Чи може тут не так вина автора, як видавництва, котре наївно думає, що — псуючи одну з найкращих мов у світі, співучу, гармонійну й багату на слова, звороти й образи, українську мову численними польонізмами й москалізмами — воно працює для відбудови „единой и неделимой России“?... Можливо, що автор псує свою мову на жадання москвофільського видавництва; бо сам він володіє українською мовою дуже добре, що видно було хочби нпр. із його промови на ювілейній академії львівської „ставропігії“ з приводу 300-ліття збудування Успенської церкви. Так само й правопис у книжці якийсь дивацький, — та це вже очевидна вина видавництва.

Друга недочота книжки — невикористання новіших, а почасти й деяких давніших історичних праць, головно з історії державного й церковного устрою. Навіть епохальні праці Вяч. Липинського про Хмельничину лишилися, очевидно, авторові невідомі! Про устрій Православної Церкви на українських та білоруських землях автор повторює трафаретні, давно перестарілі „соборницько“ — демократичні погляди Маркевича. Особливо разить твердження автора (чи точніше повторене автором за істориками „соборницького“ напрямку), ніби то на Україні (та Білорусі) існував „давний звичай, що православних єпископів

вибирало духовенство разом з боярами і міщанами“ та що цей звичай „стратив законну силу“ під Польщею. Фантастичність цього твердження виявив уже давно М. Грушевський. Впрочім, на частинне оправдання автора може послужити те, що й до нині деякі православні автори (нпр. Огієнко, Туберозов, Лотоцький та ін.) повторюють ці самі, або вельми подібні твердження (порів. зокрема недавно виданув елику, а під оглядом науковим цілком безвартісну й грубо тенденційну книжку варшавського професора парвославної богословії Олександра Лотоцького).

Та найбільше шкодить книжці її недостаточна об'єктивність, а часами навіть аж надто виразна москвофільська сторонничість. Ми особисто ставимося з великою толерантністю до всяких поглядів, крім войовничо-безбожницьких (більшовицьких і т. п.); з другого боку, розуміємо, що ніякий історик при всім бажанні бути безстороннім, не може вповні уникнути деякої сторонничости. Отже, ми готові були б з найдалше йдучою вирозумілістю віднестися й до москвофільського освітлення деяких моментів нашої історії, без якого очевидно не може обійтися історик-москвофіл. Але ми завжди рішуче виступали й виступаємо проти свідомого, тенденційного викривлювання історії задля яких би там не було політичних, національних і т. п. цілей. Ми не раз з найрішучішим осудом ставилися до спроб деяких українських істориків (нпр. О. Лотоцького, І. Огієнка, й навіть нашого приятеля бл. пам. Р. М. Лашенка) перебільшувати негативну роль Москви в історії Церкви на Україні в XVI,—XVIII ст.; як само з рішучим осудом відносилися ми до представлювання Московщини XVI—XVII ст. у вигляді темного, некультурного, майже дикунського краю, проти надмірно негативної критики московського старовірства, проти скрайньо-негативного відношення (навіть деякого з великоруських істориків) до московського боярства й до особи та діяльності Петра I, проти неслухних осудів особи й діяльності імператора Павла I, ітд.¹⁾ — Так з другого боку, ми, розуміється, з найрішучішим осудом мусимо віднестися й до спроб суто москвофільського свідомо-сторонничого освітлювання української, а також північно-великоруської історії, яке на жаль зустрічаємо в 2-ій частині „Іст. Руси“ Дра Копистянського та проти виправдування й ідеалізації навіть аморальних вчинків московського уряду в його централістичній політиці супроти північно-великоруських земель.

Як відомо, Великоросія складалася з двох досить різних по походженню населення, мові, звичаям, суспільно-політичному устрою частин — північної й південної, з яких у кожній було по кілька менших держав. Протягом XIV—XVI ст. одній з тих держав — Московській удалося по довгій боротьбі (нераз досить брутальній і жорстокій) підбити всі інші великоруські держави. Одначе треба сказати, що здається майже всі історики-

¹⁾ Порів. нпр. наші рец. на „Лекції по історії укр. права“ Р. Лашенка (Зап. ЧСВВ, т. III, вип. 1—2) „L'Eglise russe“ Бріан-Шанінова (ibid., т. III в 3—4), „Українські джерела церковного права О. Лотоцького (ibid. т. IV, в 1—2) та ін.

росіяни, пишучи про цю боротьбу, хоч підносять визначну позитивну роль Москви в об'єднуванні великоруських земель, не виправдують і не ідеалізують у цілому поступовання московського уряду супроти Новгороду, Твери та ін. великоруських земель у такій мірі, як це робить Др. Копистянський.

Фатально відбивається московфільська сторонничість автора й на розділі про Хмельниччину (до речі, це взагалі один з найслабших розділів у цілій книжці). Всупереч історії, автор робить з Хмельницького приклонника „єдиної, неділимої Росії, хоч в дійсності автор предсінь не може не знати, що Хмельницький Переяславським актом зовсім не творив ніякого національного об'єднання України з Московщиною, а робив лише чергову політичну комбінацію; а коли Московщина не додержала своєї умови з Україною, Хмельницький в останнім році життя почав анти-московську політику. Але автор промовчує й про мови Хмельницького зі Швецією, Литвою та ін. державами у справі спільної боротьби проти Москви, й великий сойм у Чигирині в 1656 р., що започатковував творення незалежної Української Держави й взагалі все, що авторові не подобається в діяльності Хмельницького. Автор мав право подати ту або іншу оцінку *незалежницьких* змагань Хмельницького, але не мав права їх промовчувати, а тим більше не мав права приписувати Хмельницькому *єдинонеділимчеських* тенденцій, проти яких Хмельницький у дійсності енергійно боровся.

Крім цих трьох основних недочотів 2-гої частини „Історії Руси“, можна б зазначити ще кілька дрібніших, нпр. властиву всім теперішнім москвофілам ультра-демократичну тенденцію (наслідок спізненого захоплення галицьких москвофілів колишнім російським лібералізмом; москвофіли все на яких 20—40 років відступають від росіян у своїх політичних і культурних „модах“ та захопленнях: прим. в той час, коли серед росіян панували лібералізм і соціалізм, москвофіли захоплювалися стародавнім російським консерватизмом; тепер, коли серед російської інтелігенції бачимо відродження консерватизму й нові незвичайно інтересні консервативні концепції, москвофіли захоплюються передвоєнними російськими ліберально-демократичними ідеями. Данину модному нині серед галицьких москвофілів лібералізмowi й демократизмowi віддає й др К-ий у своїй книжці, з захопленням пишучи про „випередження“ Хмельниччиною „великої“ французької революції більш як на століття. Порівняння це зовсім невдатне, бо між франц. революцією 1789 р. й Хмельниччиною є величезна різниця, яку — сподіваємося — відчуває й сам Др. К-ий; та й пора б уже нарешті відкинути захоплення та ідеалізацію таких огидних революцій, як французька 1789 р.

Зазначимо далі ще тільки дві помітні й характеристичні риси. Автор з особливою увагою відносить до татарської держави XIII—XV ст. та її впливів на Русь. Здається, що маємо тут відгук євразійської теорії про незвичайно великий вплив татарської держави на великоруську. Але євразійці здебільшого

підкреслюють, що татарська держава мала вплив на *Великоросію*, тоді, як Україна розвивалася в XIII — XV ст. незалежно від татарських впливів; натомість у Копистянського цього розрізнення й протиставлення культурних шляхів Великоросії й України в XIII—XV ст. нема. Впрочім, і євразійську теорію про великий татарський вплив на Великоросію ми вважаємо щонайменше сумнівною й помітно перебільшеною; найслабше місце в євразійстві це саме його „татарська теорія“; бо ж в дійсності основи великоруської державності витворилися вже в передтатарській добі, так що держава Івана Калити становила властиво лише дальшу стадію розвитку держави Андрія Боголюбського. Отже присвячування такої великої уваги Татарській державі, як бачимо в книжці Др. Копистянського, зовсім неоправдане.

Натомість замало уваги й зрозуміння виявив Др. К. у відношенні до Візантії, яка безсумнівно відігравала без порівняння більшу культурну роль в розвитку всієї Сх. Словянщини в XIII—XV вв., ніж татари. Др. К. гадає, що візантійська культура в XIII ст., в добі завойовання Царгороду хрестоносцями була в занепаді. Та це зовсім невірно. Якраз навпаки, візантійська культура в XIII ст., не вважаючи на упадок Царгороду, була на високім рівні, й виявила великий вплив на Сх. Словянщину. Саме в XIII—XV вв. візантійські культурні впливи досягли в ній апогея, що особливо помітно на сх.-словянським письменстві й мистецтві того часу. — Це неузгляднення й незрозуміння ваги візантійського культурного впливу в сх.-словянській історії XIII—XV ст. особливо дивне в книжці історика— „общероса“, бо ж візантійська культура була найбільш об'єднуючим фактом в історії сх.-словянських народів.

Та при всіх своїх недостахах, книжка Др. К-го всетаки має чималий інтерес і безперечно помітно відрізняється від московфільської макулятури, яку продукують інші московфільські „історики“ в роді „знаменитих“ Бендасюків, Камінських і К-о¹⁾ В кожному разі, з великою цікавістю ждемо виходу третьої частини його „Історії Русі“, в якій автор очевидно повинен буде освітлити історію козацьких держав, досі належно ніким не розроблену, й зокрема історію відносин між Україною й Великоросією й між українськими козацькими державами й „всеросійськими“ царями та імператорами. Досі при освітлюванні цих взаємовідносин переважало односторонньо-негативне відношення до всього, що робив царський уряд. Рівночасно з тим звичайно не доцінювалося або й негувалося користи, здобуті Україною від союзу з Московщиною та від протекції царів (на що односторонність вказували вже Куліш і Драгоманів). Отже, якщо

¹⁾ Порів. нпр.: огидний памфлет московфіла А. Камінського з неприличними вибриками й образами на адресу ВПр. Митрополита А. Шептицького та інших визначних українських діячів „Народники и общеруссы (их историческая стоймость)“, друкований спершу в „Русском Голосѣ“, а потім виданий окремою брошурою, або комічну брошуру С. Бендасюка „Единство Руси въ I. периодъ исторіи“

Др. Копистянський у третій частині зуміє з'ясувати позитивні сторони українсько-великоруського зєдинення в XVII — XVIII в., *не затаюючи й негативних його сторін*, це буде неабиякий здобуток історичної науки. На підставі досі виданих праць Др. Копистянського ми маємо право сподіватися, що він міг би виконати цю працю, оскільки б захотів піднятися на рівень можливо більшої наукової об'єктивності та не наслідував ані в сторонничості, ані в мові своєї праці макулятури всяких бендасюків і К-о.

В. Зайкин.

Р. С.

Вже по написанні цієї нашої рецензії на II-ий том „Історії Руси“ Копистянського ми познайомилися з рецензією на цей том, написаною молодим нашим істориком Теофілем Кострубою, котрий уже встиг заявити себе кількома дуже інтересними історичними нарисами — про мітологічний дуалізм в старій Україні, про освіту на Україні в передат. добі, про Сагайдачного, про Івана Скоропадського та ін. і низкою цікавих рецензій. Рецензія ця поміщена в „Записках ЧСВВ“ (т. IV, вип. 1—2, сс 385—390). Рецензія дуже цікава, змістовна й варта уваги; вона без сумніву робить честь молодому рецензентові. З більшістю висловлених в ній думок ми погоджуємося, але не зі всіма. Так напр. рецензент слушно зазначає, що „сходознавство“ в Дра Копистянського „це ахіллева пята“ й що зокрема неслухне твердження Др. К-го про „повний упадок“ грецької Церкви в XIII ст. Але рівночасно з цим рецензент невірнo твердить, що „східна Церква й перед наїздом христосців місії не організувала“. Правда, місійна діяльність східної Церкви майже завжди була слабша від місійної діяльності Церкви західної; але все ж таки й в історії сх. Церкви були часи навіть дуже широкі місійної акції: адже сх. Церква на вернула на християнство грузинів, вірменів та ряд менших кавказьких народів, далі балканських слов'ян і вінці й цілу Сх. Слов'янщину; потім уже Церква сх.-слов'янська, отже галузь знову таки тієї ж Сх. Церкви розвинула широку й успішну місійну акцію серед ріжних фінських, тюркських та ін. народів і народців Сх. Європи.

Абсолютно не можливо погодитися й з пропозицією в рецензії Т. Коструби „кордубівською“ схемою „формування української нації“ в Галицько-Волинській державі та в „її продовженні(?) — Литовській державі. Поперше, ледви чи можна „Литовську“ державу розглядати як продовження „Галицько-Волинської“; а подруге — щодо самого „формування української нації“, вважаємо необхідним зазначити, що: 1) коли ми будемо вважати нацією кожну відрубну етнічно-культурну спільноту, тоді мусимо признати, що українська (чи точніше пра-українська) нація існувала вже в дуже давній добі (перед християнізацією); коли ж (як хоче Т. Коструба й М. Кордуба) будемо називати нацією лише національно-свідомий нарід, тоді здається прийдеться нам признати, що українська нація „сформувалася“ (та й то ще не зовсім) щойно на наших очах. Та це питання ми докладніше розглянемо на іншому місці.

Далі досить неприємно (чи то протестантськи чи навіть радше по-сектантськи) звучить в рецензента таке речення: „в упавшій східній Церкві... цілком логічно Смотрицький бачив недостаток Благодати“; тобто рецензент очевидно гадає, що зовнішній розвій, поневолення духовенства державою, моральний упадок духовенства і т. п. привели Смотрицького після того, як він пізнав грецький Схід до „цілком логічного“ висновку в відсутності Благодати в сх. Церкві. Ми зовсім не маємо наміру полемізувати з Т. Кострубою відносно питання про присутність Благодати в Сх. Церкві (хоч думаємо, що Т. Коструба, як щирий католик, повинен був би признавати присутність Божественної Благодати в Св. Тайнах Сх. Правосл. Церкви, як також переємственість або благодатність сх. правосл. єрархії й духовенства і т. д.; радимо особливо молодому ученому познайомитися з думками про цю справу Авр. Пальмері); але рішуче мусимо підчеркнути недопустимість робити висновок про присутність, згл. відсутність Благодати на підставі „емпіричних“ дослідів